

STRANAČKA IDENTIFIKACIJA I GRANICE STRANAČKE MOBILIZACIJE U HRVATSKOJ NAKON 2000. GODINE

Andrija Henjak¹

REZIME

Rad istražuje razloge nastanka obrasca asimetrične stranačke mobilizacije u hrvatskom stranačkom sustavu nakon 1990. godine i pokušava povezati kretanje stranačke potpore s obrascem veza između stranaka i birača. U članku se polazi od nalaza da je biračka potpora HDZ-u kroz čitavo razdoblje nakon prvih izbora bila prilično stabilna, dok je potpora birača stranaka ljevice i centra bila vrlo promjenjiva. Razlog tome autor nalazi u tipu veza između stranaka i birača koje se primarno temelje na simbolima i vrijednostima oblikovanim kroz više desetljeća. Oni imaju vrlo stabilan utjecaj i otežavaju promjene biračkih lojalnosti. Asimetrični se obrazac mobilizacije javlja zato što se birači HDZ-a identificiraju sa strankom na osnovi vrijednosti i simbola koje povezuju sa samom strankom, dok se birači stranaka ljevice i centra više identificiraju s vrijednostima koje ove stranke manje ili više uspješno zastupaju. Empirijska analiza faktora koji oblikuju odnos prema strankama potvrđuje da najveći utjecaj imaju odnos prema religiji, povijesti i tradicionalnim vrijednostima. Međutim, analiza isto tako pokazuje da se važnost ovih faktora s vremenom mijenja i ovisi o obrascima koalicija između stranaka odnosno o porukama stranačkog vodstva.

KLJUČNE RIJEČI: stranačka mobilizacija, hrvatski stranački sustav, izbori u Hrvatskoj, HDZ

UVOD

Sve zemlje postkomunističke Evrope koje su imale neki oblik masovne politike prije Drugoga svjetskog rata iz komunizma izišle su s političkom podjelama umnogome utemeljenim na povijesnim rascjepima koji su prethodili uspostavi komunističkih režima. Ove podjele u interakciji

1 *Andrija Henjak*, viši asistent Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

s promjenama koje su se događale tijekom pola stoljeća komunizma uvele u oblikovale političke podjele nastale u razdoblju tranzicije (Tworzecki 2003; Kitschelt 1995). Niz studija pokazuje da su povijesna naslijeđa iz pretkomunističkog razdoblja i razdoblja komunističkog režima utjecala na razvoj političkih podjela u Poljskoj, Mađarskoj, Slovačkoj, Češkoj Republici i Bugarskoj (Kitschelt 1995; Kitschelt i dr. 1999; Tworzecki 2003; Deegan Krause 2006; Jasiewicz 2009). Iste studije pokazuju i to da su predtranzicijske političke podjele, u interakciji s karakteristikama same tranzicije, znatno utjecale na oblikovanje veza između stranaka i birača, a posljedično i stranačkih sustava u ovim zemljama. U zemljama u kojima su podjele temeljene na predtranzicijskom naslijeđu bile posebno izražene, došlo je do formiranja strukturnih i vrijednosnih rascjepa temeljenih na kulturnim i vrijednostima faktorima (primjerice u Mađarskoj i Poljskoj) ili ekonomskim faktorima (primjerice u Češkoj Republici), koji su u konačnici proizveli jasnu ideološku ili simboličku povezanost birača i stranaka.

Iako je za kristalizaciju utjecaja predtranzicijskog naslijeđa i za stabilizaciju veza stranaka i birača trebalo proći stanovito razdoblje koje je karakterizirala naglašena nestabilnost stranačkog sustava, na dugi rok ovi faktori su omogućili uspostavu relativno stabilnih veza između birača i stranaka koje se temelje na programskoj, ideološkoj ili vrijednosnoj bliskosti (Kitschelt i dr. 1999). S druge strane, u zemljama u kojima je predindustrijsko naslijeđe bilo manje važno i gdje su se glavni modernizacijski procesi odvijali za trajanja komunizma, veze između birača i stranaka su fluidnije i znatno podložnije klijentelističkim obrascima razmjene i populističkom tipu politike (primjerice u Bugarskoj, Rumunjskoj) (Kitschelt 2000).

Slične predtranzicijske podjele su postojale i u Hrvatskoj. Povijesne podjele nastale neposredno prije Drugoga svjetskog rata ili neposredno poslije rata temeljne na odnosu prema Jugoslaviji, pripadnosti zaraćenim stranama u ratu, odnosu prema poslijeratnim događajima i događajima u socijalističkoj Jugoslaviji umnogome su uvjetovale nastanak političkih podjela u Hrvatskoj nakon uvođenja višestranačja (Šiber 1997 i 2001, Zakošek i Čular 2004, Čular i Gregurić 2007). Hrvatska tranzicija prema demokraciji odvijala se u uvjetima u kojima je značaj simboličkih i povijesnih podjela bio dodatno naglašen i gdje su odvajanje od Jugoslavije i rat koji je slijedio stvorili kontekst u kojim je uloga simboličkih faktora u procesu formiranja stranačkog sustava i veza između birača i stranaka bila posebno naglašena. Studije ideološke samoidentifikacije pokazale su da se hrvatski birači ideološki određuju prema ljevici i desnici uglavnom na temelju njihova odnosa prema povijesti, tradicionalnim vrijednostima i religiji (Čular 1999, Henjak 2005, Jou 2010). Studije izbornog ponašanja identificirale su iste činitelje kao glavne determinante biračkog ponašanja (Šiber 1998 i 2001, Zakošek 1998 i 2001, Zakošek i Čular 2004). Konačno, sve

spomenute studije su potvrdile relativno stabilan utjecaj ovih determinanti kroz više izbornih ciklusa.

Relativna stabilnost determinanti biračkog ponašanja i ideološke samo-identifikacije kroz izborne cikluse nije međutim u skladu s kretanjima birača na agregatnoj razini. Točnije, ona nije u skladu s nestabilnošću i znatnim promjenama koje opažamo između izbornih ciklusa unutar skupina birača koje glasuju za stranke koje bismo mogli svrstati na centar ili lijevu političkog prostora. S druge strane, stabilnost izborne podrške HDZ-u od izbora 1990. do danas je zaista uočljiva. Ako uzmemo u obzir promjene koje su se dogodile ulaskom novih kohorti birača te demografskim odumiranjem dijela starijih dobnih kohorti te ako uzmemo u obzir da nakon 2000. godine HDZ više ne vodi karizmatični vođa poput Franje Tuđmana, promjene koje su se dogodile u HDZ-ovu biračkom tijelu mogu se opisati kao relativno male. Stabilnost HDZ-ove izborne podrške možda ne bi trebala čuditi, međutim kad se uspoređi s ostalim strankama iz srednje i istočne Evrope uistinu se teško može naći stranka slične izborne povijesti. Stabilnost HDZ-ove izborne podrške dodatno upada u oči kad se uspoređi s kretanjima birača unutar lijevog i centrističkog bloka u Hrvatskoj. Na prvim izborima najveću podršku tih birača dobili su SDP i Koalicija narodnog sporazuma. Na izborima 1992 najviše birača lijevice glasa za HSLS, dok na izborima 1995. dolazi do izražene fragmentacije unutar lijevog bloka kad osim HSLS-a i HSS-a i SDP dobijaju znatan broj glasova. Na izborima 2000 birači lijevice koncentriraju se oko koalicije HSLS-SDP da bi se potom, nakon djelomične demobilizacije i fragmentacije na koaliciju okupljenu oko SDP-a te HNS-a na izborima 2003., većina birača lijevice u izborima 2007. godine okrenula SDP-u.

Ovaj kratak prikaz kretanja birača lijevice služi da se pokaže kako je tijekom većeg dijela posttranzicijskog razdoblja politički prostor u Hrvatskoj bio strukturiran na način koji bismo mogli opisati kao asimetrična blokovska podjela. Na jednoj se strani nalazi homogeni HDZ-a s jasno definiranom izbornom bazom i biračima koji relativno rijetko napuštaju stranku (s iznimkom djelomične demobilizacije i napuštanja stranke na izborima 2000. godine), dok se s druge strane nalazi heterogeni lijevi i centristički blok unutar kojega postoje relativno velike fluktuacije birača čije biračko ponašanje, čini se, više ovisi o njihovoj trenutačnoj percepciji mogućnosti i vjerodostojnosti pojedinih stranaka koje pripadaju ovom bloku nego o nekoj posebno izraženoj identifikaciji sa samim strankama.

Osnovni cilj ovog rada je pokušati utvrditi u kojoj mjeri opisani asimetrični obrazac mobilizacije birača postoji na razini stranačke identifikacije i objasniti koji ga faktori oblikuju. U tu svrhu rad pokušava dati odgovor na dva povezana pitanja. Prvo pitanje tiče se mjere u kojoj je odnos prema strankama oblikovan odnosom prema povijesti, religiji i tradiciji kao glavnim

predpolitičkim pitanjima koji oblikuju stabilan i čvrst identitet. Drugo pitanje tiče se mjere u kojoj su ove determinante odnosa birača prema strankama slične kod SDP-a, HNS-a, HSLŠ-a, HSS-a, te u kojoj mjeri se determinante odnosa birača prema ove četiri stranke razlikuju od determinanti odnosa birača prema HDZ-u.

Rad je organiziran na sljedeći način. Drugi odjeljak bavi utjecajem povijesnih i simboličkih podjela na veze između stranaka i birača te iznosi glavne propozicije rada. Treći odjeljak opisuje kretanje birača i odnos prema strankama te analizira u kojoj mjeri opisani obrazac mobilizacije postoji. Četvrti odjeljak opisuje podatke i metode korištene u empirijskoj analizi koja se temelji na anketnim istraživanjima FPZ-a provedenim pred izbore 2000., 2003. i 2007. odine, dok peti odjeljak prikazuje rezultate analize. Posljednji odjeljak iznosi zaključke rada.

POVIJESNO NASLIJEĐE I FORMIRANJE VEZA IZMEĐU STRANAKA I BIRAČA

U nizu postkomunističkih zemalja povijesno naslijeđe je utjecalo na formiranje latentnih političkih podjela koje su nakon pada komunizma postale stvarnost i činile osnovu za oblikovanje stranačkog sustava i formiranje veza između stranaka i birača (Kitschelt 1995, Kitschelt, Toka, Markowski i Mansfeldova 1999). Više studija pokazuje da su latentne političke podjele koje su se uglavnom temeljile na religiji i podjelama na društvene grupe koje su imale ili nisu imale koristi od komunističkog modela društvenog razvoja postojale i da su bile vrlo jake u Mađarskoj, Poljskoj i Češkoj, te nešto slabije u Slovačkoj (Tworzecki 2003, Kitschelt, Toka, Markowski i Mansfeldova 1999). U Poljskoj je, osim podjele na razini simbola i stavova, jaka katolička crkva pružala snažnu organizacijsku osnovicu vrijednosnih podjela, a ponekad je djelovala i kao alternativni mobilizacijski kanal. Politički i vrijednosni stavovi društvenih grupa suprotstavljenih režimu bili su relativno jasno definirani, iako nisu imali mogućnost javne artikulacije i mobilizacije. Mehanizam socijalizacije članova društvenih grupa vrijednosno i simbolički suprotstavljenih režimu odvijao se uglavnom kroz obitelj te neformalna udruženja i društvene mreže, ako ih je represivni sustav dopuštao. Povremene masovne mobilizacije protiv režima koje su se dogodile u gotovo svim zemljama srednje Evrope su omogućile da se latentne vrijednosne podjele iskažu i kroz određene oblike mobilizacije, koje je s izuzetkom Poljske u 1980-im bilo uglavnom kratkotrajno ali simbolički vrlo značajno za formiranje budućih rascjepa (Ekiert 1996).

Iako u komunističkim društvima nije bilo višestranačkog sustava, pa tako nije bilo ni političkih stranaka niti stranačke ili ideološke identifikacije, a time ni trajnih oblika političke mobilizacije društvenih rascjepa,

može se reći da podjele temeljene na vrijednostima, odnosu prema povijesti i prema režimu, iako ne predstavljaju oblik stranačke identifikacije u klasičnom smislu tog pojma, ipak predstavljaju stanovitu osnovicu na kojoj bi stranačka identifikacija mogla nastati (Tworzecki 2003).

Postojanje jake stranačke identifikacije iznimno je bitno za institucionalizaciju stranačkog sustava i stvaranje stabilnih veza između birača i stranaka (Dalton i Weldon 2007). Nedostatak značajne razine stranačke identifikacije rezultirati će nestabilnim vezama između birača i stranaka i nestabilnim stranačkim sustavom s visokim stupnjem promjenjivosti broja stranaka i njihova identiteta. Upravo u navedenom Dalton i Weldon vide uzroke nestabilnosti koje možemo primijetiti u stranačkim sustavima dijela postkomunističkih zemalja. No, autori ističu i mogućnost da neki oblici latentne stranačke identifikacije postoje i u društvima u kojima ne postoji višestranački sustav. Ako je to slučaj, s nastankom višestranačkog sustava dolazi do aktiviranja latentne simboličke identifikacije sa strankom koja će u konačnici rezultirati stabilnim vezama između stranaka i birača te u konačnici stabilnim stranačkim sustavom. Ovaj latentni sustav identifikacije može se temeljiti na nizu faktora, no, kao što Tworzecki tvrdi, najvažniji elementi su odnos prema povijesnim podjelama i religiji, budući da samo ove podjele imaju dovoljno veliku simboličku snagu da održe stabilnim podjele u društvima u kojima ne postoje standardni oblici političke participacije i organizacije.

S obzirom na situaciju u Hrvatskoj prije tranzicije, odnosno prisutnost jakih ali latentnih podjela u društvu koje su se temeljile na odnosu prema povijesti i režimu, možemo očekivati da je sličan mehanizam bio prisutan u trenutku nastanka hrvatskoga stranačkog sustava. Ovaj je mehanizam bio pojačan činjenicom da je trenutak nastanka višestranačkog sustava bio dodatno obilježen raspadom Jugoslavije i uspostavom nezavisnosti. Iako u Hrvatskoj nisu postojali zamjetni mehanizmi alternativne mobilizacije i organizacije u doba komunizma, osim donekle katoličke crkve, mehanizmi socijalizacije u obitelji te nekoliko povijesnih događaja, ponajprije vezanih za hrvatsko proljeće, omogućili su makar kratkotrajnu mogućnost za mobilizaciju latentnih političkih podjela i njihov prijenos na novu generaciju koja nije imala izravnih iskustava s povijesnim rascjepima koji su strukturirali političke podjele prije uspostave komunističkog režima (Šiber 1998). Sve spomenuto omogućilo je da nakon pada komunizma na osnovama ove latentne simboličke podjele nastanu stabilni politički rascjepi te stabilne veze znatnog dijela populacije s političkim strankama, ponajprije s HDZ-om (Šiber 1997, 1998).

S priličnom sigurnošću se može reći da je velik dio birača HDZ-a uz svoju stranku snažno povezan jakom stranačkom identifikacijom koja je usmjerena na samu stranku i na njezino simboličko značenje vezano uz

uspostavu nezavisnosti i državnosti te ulogu u ratu koji je slijedio. Budući da je HDZ nastao kao politički pokret s karizmatiskim vođom u trenutku raspada Jugoslavije i s jasnim ciljem nezavisnosti Hrvatske, te da su se nakon dolaska na vlast stranaka i njezin vođa trudili identificirati s nezavisnošću Hrvatske, a kasnije i s vođenjem i ishodom rata, izgledno je da se velik dio birača identificirajući s HDZ-om zapravo identificirao s navedenim ciljevima koji su u konačnici rezultirali vrlo čvrstom povezanošću sa samom strankom. I to s povezanošću koja nije znatnije osjetljiva na političke događaje trenutka ili rezultate koje HDZ ostvaruje na vlasti ili u opoziciji².

S druge strane, jednako je izgledna pretpostavka da se birači lijevog bloka nisu na sličan način identificirali sa strankama za koje glasuju, budući da pojedine stranke ljevice ne utjelovljuju simboličke ciljeve na istovjetan način niti ih birači identificiraju s događajima sličnog značenja. S obzirom na fluktuaciju birača među tim strankama kroz više izbornih ciklusa, možemo pretpostaviti da se većina birača lijevog i/ili centrističkog bloka ne identificira u istoj mjeri sa samim strankama koliko s određenom vrijednosnom pozicijom. Usto, birači ljevice i centra se čine sklonijim promijeniti stranačke preferencije od izbora do izbora, a čini se i da promjena prilično ovisi o tome koju stranku percipiraju kao najvjerodostojnijeg predstavnika njihova vrijednosnog sustava i najjačega izbornog suparnika HDZ-u.

Može se reći da je u počecima formiranja stranačkog sustava u Hrvatskoj osnova za uspostavu veza između stranaka i birača bio neki oblik identifikacije sa simbolima³ i vrijednostima koje stranka predstavlja a koji se temeljio uglavnom na odnosu birača prema povijesti, tradiciji i modernitetu te religiji. Spomenuti su elementi u procesu inicijalne mobilizacije odredili granice između blokova kao i mobilizacijski potencijal pojedinih stranaka. Dok je biračko tijelo HDZ-a bilo jasno određeno i stabilno, unutar suprotnog bloka postojale su prilično velike fluktuacije birača između stranaka. Istodobno, podaci pokazuju (*tablica 2*) da je kretanje birača između HDZ-a s jedne te lijevog ili centrističkog bloka bilo prilično ograničeno.

Trajne veze između stranaka i birača u razdoblju neposredno nakon 1990. godine formirane su ponajprije na temelju identifikacije birača s vrijednosnim i simboličkim pozicijama stranaka prema pitanjima koja se tiču odnosa prema bivšem režimu, odnosa prema ulozi crkve i religije u društvu te karakteristikama demokracije i društva u Hrvatskoj. Dosadašnje studije

2 Postojanje opisanog oblika veze između stranke i birača, iako vrlo vjerovatno, ipak nije moguće pouzdano empirijski potvrditi postojećim podacima.

3 Pod identifikacijom sa simbolima se ovdje prije svega misli na pozitivan odnos prema događajima, pojedincima ili pojavama koji imaju jaki emocionalni značaj. Simbolička veza se može temeljiti na emocijama prema karizmatiskom vođi te na emocionalnoj povezanosti sa ciljem ili ostvarenjem tog cilja (primjerice dobivanje nezavisnosti). Simbolička povezanost se može temeljiti i uvjerenju da pojedina stranka ili pojedinac utjelovljuju neke vrijednosti bez obzira koliko realno djeluju, odnosno provode politike, u skladu s tim uvjerenjima.

potvrđuju da je odnos hrvatskih građana prema ovim pitanjima umnogome ovisio o njihovoj povezanosti s katoličkom crkvom i njihovom obiteljskom biografijom, poglavito u Drugom svjetskom ratu (Zakošek 2001, Šiber 1997, 1998, 2001). Odnos prema ekonomskim pitanjima, tržištu i ekonomskom rezultatu tranzicije nije u Hrvatskoj, kao uostalom ni u većini zemalja središnje i istočne Evrope imao bitnu ulogu u formiranju stranačkih preferencija i stranačke identifikacije (Kitschelt i dr. 1999, Gijssberts, Merove i Nieuwbeerta 2000, Evans i Whitefield 1998, Fidumrc 2000, Tucker 2001). Stoga možemo sa priličnom sigurnošću reći reći da su glavni činitelji koji su oblikovali vezu između birača i stranaka zapravo bliskost između stranaka i birača u pitanjima koja se odnose na ulogu religije u društvu, odnos prema bivšem režimu i Drugom svjetskom ratu, te odnos prema unutar-njem uređenju Hrvatske te položaju manjina u društvu.

Vrijednosne i simboličke podjele među biračima imaju svoje uporište u društvenoj strukturi, odnosno u onim faktorima koji su i u komunizmu predstavljali osnovu za latentne a kasnije i mobilizirane društvene rascjepa. Pozicija obitelji u Drugom svjetskom ratu te povezanost s crkvom činili su osnovu podjela koje su realno postojale u doba komunizma, ali uglavnom nisu imale jasnu društvenu manifestaciju. Može se pretpostaviti, a empirijske analize to i potvrđuju (Šiber, 1998, 2001), da su oba spomenuta faktora bitno utjecala na formiranje stavova o ulozi crkve i religije u javnom životu, odnosu prema komunizmu i Drugom svjetskom ratu i naravi demokracije i društva u Hrvatskoj.

Za očekivati je stoga da će analiza koja slijedi pokazati da je odnos prema političkim strankama u Hrvatskoj primarno određen vrijednosnim i simboličkim faktorima, od kojih su najvažniji odnos prema povijesti i vrijednosnim podjelama koje su vezane uz definiciju identiteta države i društva. Nadalje, može se očekivati da će vrijednosna i simbolička pozicija pojedinih birača biti uvelike određena pozicijom pojedinca ili njegove obitelji u strukturi društvenih podjela oblikovanih u događajima u drugom svjetskom ratu i u vrijeme komunizma⁴. I konačno, može se očekivati da će način na koji opisani faktori oblikuju odnos prema HDZ-u biti bitno različiti od načina na koji isti faktori oblikuju odnos prema strankama ljevice i centra. Također ti će faktori biti vrlo, ili bar donekle slični u načinu na koji oblikuju odnos prema strankama ljevice i centra, tj. SDP-u, HNS-u, HSLS-u i

4 Vrlo jake lojalnosti koje su uspostavljene početkom 20. stoljeća pojavom masovne političke mobilizacije u Hrvatskoj i političkim djelovanjem HSS-a, su bitno izmjenjene i dobrim djelom poništene kad su traumatični događaji u drugom svjetskom ratu u uspostava komunizma naposredno nakon rata uvelike uništili postojeće političke lojalnosti i organizacije, koje su u nekim djelovima Hrvatske ionako bile slabe (Banac 1995, Bilandžić 1999). Sve to je dovelo do toga je predatna povijest dobrim djelom izbrisana i da su nove političke lojalnosti uglavnom temeljene na traumatičnim iskustvima drugog svjetskog rata, uspostave komunizma i sloma hrvatskog proljeća.

HSS-u. U djelovima koji slijede rad će utvrditi u kojoj mjeri empirijski podaci potvrđuju spomenuta očekivanja, ali prije empirijske analize slijedeći odjeljak prezentira kretanje biračke podrške i utvrđuje u kojoj mjeri u Hrvatskoj postoji obrazac asimetrične mobilizacije, te da li se njegove karakteristike mijenjaju kroz vrijeme.

DINAMIKA KRETANJA BIRAČKE PODRŠKE U HRVATSKOJ I ASIMETRIČNI OBRAZAC STRANAČKE MOBILIZACIJE

Anketni podaci iz istraživanja FPZ-a prikazani u *tablici 1* pokazuju da su HDZ-ovi birači bili prilično dosljedni u svom ponašanju dok je podrška drugim strankama bila znatno manje stabilna. Podaci iz anketa provedenih za izbore 1995., 2000., 2003. i 2007⁵. godine pokazuju da je udjel birača koji su u prethodnim izborima glasali za HDZ u svim izborima, pa čak i izborima 2000. godine kad se dio birača HDZ demobilizirao, i to čini se trajno (*tablica 2*), a dio podržao druge stranke, veći od 80%. Kod stranaka centra i ljevice vidljivo je da je stabilnost biračkog ponašanja znatno manja te da je priljev birača drugih stranaka i onih koji nisu glasali na prethodnim izborima znatno veći nego kod HDZ-a. Kod SDP-a nakon 2003. godine izborna podrška između izbornih ciklusa počinje se stabilizirati dok su kod ostalih stranaka fluktuacije i dalje znatne.

Tablica 1. Postotak birača pet stranaka iz izbora 1995., 2000., 2003. i 2007. koji su na prethodnim izborima glasali za istu stranku.

	1992./1995.	1995./2000.	2000./2003.	2003./2007.
HDZ	88.4	88.3	80.0	83.0
HNS	39.6*	24.7*	28.2	50.0
HSLs	63.6	23.0*	58.3	51.6*
HSS	39.6*	24.7*	50.0	51.6*
SDP	60.8	34.9*	75.8	67.6

* **Napomena:** HSS i HNS 1995. i 2000., SDP i HSLs 2000. te HSLs i HSS 2007. su bili u koaliciji. U navedenim godinama vrijednosti za ove stranke su računane sukladno stvarnim koalicijama. Ispitanici koji se ne sjećaju kako su glasali na prethodnim izborima su isključeni iz izračuna.

Izvor: Ankete FPZ-a iz izbora 1995., 2000., 2003. i 2007. godine.

Razlog za ovako velike fluktuacije u podršci strankama ljevice i centra nalazi se dijelom u jednostavnoj činjenici da se ukupna podrška pojedinim strankama jako mijenjala od izbora do izbora i da su se mijenjale koalicije

5 Ankete provedene za izbore 1992. godine nije sadržavala pitanje o biračkom ponašanju na prethodnim izborima.

koje su stranke sklapale, što je samo po sebi utjecalo na strukturu podrške od izbora do izbora. Primjerice podrška SDP-u od 1992. do 2007. godine je porasla za više od šest puta, s tim da je bila najviša 2000. godine kad je SDP bio u koaliciji s HSLs-om. Podrška HSLs-u je počela izrazito padati nakon vrhunca u izborima 2000. godine kad je stranka bila u koaliciji sa SDP-om. Podrška HNS-u je narasla u izborima 2003. godine, dok je podrška HSS-u bila najveća u izborima 1995. i 2000. godine kad je HSS bio u koaliciji sa HNS-om, i drugim strankama ljevice i centra. Stabilnost podrške je fluktuirala i zbog promjene u koalicijskim obrascima gdje je promjena u sastavu koalicija od izbora do izbora, tako da je do najvećih promjena u stabilnosti podrške došlo u slučajevima u kojima su pojedine stranke ulazile ili izlazile iz koalicija (HSS i HNS 1995 i 2000, HSLs i SDP 2000).

Podaci o kretanju birača između blokova prikazani u *tablici 2* pokazuju da je promjena biračkih preferencija bila osjetno veća unutar blokova nego preko blokovskih granica. Jedinu veliku promjenu u strukturi podrške za HDZ vidimo između izbora 2000. i 2003. godine kada prvi puta nešto više od 8% birača iz ljevog/centrističkog bloka prilazi HDZ-u, te kada HSLs bilježi veći priljev podrške iz desnog bloka, što se može objasniti koalicijom HSLs-a sa DC-om i najavljenim ulaskom HSLs-a u postizbornu koaliciju sa HDZ-om. Nešto veći postotak birača stranaka ljevice i centra dolazi iz suprotnog bloka, međutim taj broj je ipak uglavnom niži od postotka novih birača koji dolaze od drugih stranaka ljevice i centra i birača koji na prethodnim izborima nisu glasali, pri čemu potonjih ima između 10 i 20% na svim izborima. Jedini izuzetak je HSLs koji u svim izborima privlači preko 10% birača iz desnog bloka, što je osjetno više nego što ih privlači od ostalih stranaka ljevice, što u neku ruku čini HSLs pravom strankom centra u Hrvatskoj. Isto tako, vidi se da stranke centra i ljevice u svojoj podršci imaju bitno više birača koji nisu glasali na prethodnim izborima nego ih ima HDZ, što može ukazivati na veću sklonost birača ovih stranaka pasivizaciji i apstinenciji.

Tablica 2. Postotak birača pet stranaka iz izbora 1995., 2000., 2003. i 2007. koji su na prethodnim izborima glasali za druge stranke unutar i van blokova ili nisu glasali.

	1995/1992			2000/1995		
	Nisu glasali	Izvan bloka	Unutar bloka	Nisu glasali	Izvan bloka	Unutar bloka
HDZ	7.4	3.1	1.3	7.8	3.3	0.3
HNS	16.9*	14.3*	29.2*	19.1*	15.7*	38.2*
HSLs	16.4	13.6	5.3	24.3*	12.2*	4.6*
HSS	16.9*	14.3*	29.2*	19.1*	15.7*	38.2*
SDP	9.8	9.8	19.6	24.3*	12.2*	4.6*

	2003/2000			2007/2003		
	Nisu glasali	Izvan bloka	Unutar bloka	Nisu glasali	Izvan bloka	Unutar bloka
HDZ	7.1	8.4	3.9	12.1	1.4	3.4
HNS	16.9	-	54.9	15.8	5.3	30.0
HSLŠ	-	33.3	4.2	19.4*	12.9*	12.9*
HSS	13.2	7.9	30.0	19.4*	12.9*	12.9*
SDP	11.4	2.3	10.6	16.9	4.8	9.2

* **Napomena:** HSS i HNS 1995. i 2000., SDP i HSLŠ 2000. te HSLŠ i HSS 2007. su bili u koaliciji. U navedenim godinama vrijednosti za ove stranke su računane sukladno stvarnim koalicijama. Ispitanici koji se ne sjećaju kako su glasali na prethodnim izborima su isključeni iz izračuna. Blokovi su definirani na način da su u isti blok sa HDZ-om svrstane manje desne stranke, dok su u blok suprotni blok svrstani SDP, HSS, HSLŠ, HNS i druge manje stranke ljevice i centra.

Izvor: Ankete FPZ-a iz izbora 1995., 2000., 2003. i 2007. godine.

Ovi podaci navode na zaključak da među hrvatskim biračima postoje elementi opisane asimetrične blokovske strukture te da unutar centrističkog i/ili lijevog bloka postoji znatan segment biračkog tijela koji ima podjednak odnos prema više stranaka i koji je stoga skloniji promjeni izbornih preferencija od izbora do izbora. Ovi su trendovi bili osobito izraženi prije 2000. godine, a nakon 2000. godine polako dolazi do kristalizacije birača lijevog bloka prema SDP-u i fluktuacije na ljevici se znatno smanjuju, iako ne nestaju, što pokazuju podaci iz 2003. godine koji pokazuju da je gotovo 30% novih birača HNS iz izbora 2003. godine na izborima 2000. godine glasalo za koaliciju SDP-s i HSLŠ-a.

Ipak, ove podatke treba uzeti s oprezom budući da se temelje na usporedbi trenutačne stranačke preferencije i iskaza o biračkom ponašanju na prethodnim izborima koji karakterizira potencijalno visoka nepouzdanost, bilo da se ispitanici ne mogu prisjetiti svog ponašanja na prethodnim izborima bilo da se zbog nekog razloga ne žele izjasniti o svome ponašanju na prethodnim izborima ili se ne žele izjasniti istinito. Znatno pouzdaniji pokazatelj u kojoj mjeri su birači spremni prenositi podršku između stranaka je varijabla koja mjeri ima li ispitanik pozitivan ili negativan odnos prema pojedinim strankama, budući da omogućuje istodobnu procjenu njegova odnosa prema svim strankama (Tillie 1995). Ako ispitanik ima pozitivan odnos prema bilo kojoj stranici, za očekivati je da će biti sklon glasanju za tu stranku. Ako ispitanik ima pozitivan odnos prema više stranaka, i ako je taj odnos jednakog intenziteta, za očekivati je da će ispitanik puno lakše prenijeti svoju podršku od stranke prema kojoj ima pozitivan odnos na drugu takvu stranku nego na stranku prema kojoj nema pozitivan odnos. Također, ako ispitanik ima pozitivan odnos prema više stranaka za očekivati je da će biti puno skloniji

prenošenju podrške u slučaju da stranka koja mu je najbliža ne predstavlja uvjerljiv izbor nego u u slučaju u kojem ima znatno pozitivniji odnos prema jednoj od stranaka.

Tablica 3. Korelacija između varijabli koje mjere odnos prema HDZ-u, SDP-u, HNS-u, HSS-u i HSLŠ-u u izborima 2000., 2003. i 2007. godine.

Izbori 2000.	SDP	HNS	HSS	HSLŠ
HDZ	-0.531	-0.225	-0.066	-0.393
SDP		0.423	0.243	0.583
HNS			0.469	0.442
HSS				0.400

Izbori 2003.	SDP	HNS	HSS	HSLŠ
HDZ	-0.470	-0.395	-0.137	0.342
SDP		0.591	0.373	-0.093
HNS			0.449	-0.106
HSS				0.108

Izbori 2007.	SDP	HNS	HSS	HSLŠ
HDZ	-0.464	-0.292	-0.045	-0.015
SDP		0.582	0.301	0.250
HNS			0.412	0.334
HSS				0.570

Napomena: Svi koeficijenti osim onih otisnutih u kurzivu su značajni na razini $p < 0.001$ FPZ-a iz izbora 2000., 2003. i 2007. godine.

Iz bivarijantnih korelacija varijabli koje mjere pozitivan ili negativan odnos ispitanika prema strankama prikazanih u *tablici 3* vidimo da ispitanici koji pozitivno vrednuju HDZ imaju uglavnom negativan odnos prema SDP-u i strankama centra osim u izborima u kojima su navedene stranke bile potencijalni ili stvarni koalicijski partneri HDZ-a. U anketi iz 2003. godine varijable koje mjere odnos prema HDZ-u i HSLŠ-u imaju pozitivnu korelaciju dok je korelacija između varijabli koje mjere odnos prema SDP-u i HNS-u s jedne strane te HSLŠ-u s druge strane negativna. Izbori 2003. godine mogu se donekle smatrati anomalijom budući da ih im je prethodio rascjep u HSLŠ-u i otvoreni sukob te stranke s ostalima strankama šesterke. Osim toga, podrška HSLŠ-u u se ovom razdoblju znatno smanjila, a stranka je otvoreno najavila da će nakon izbora 2003. godine biti koalicijski partner HDZ-a. No, već anketa za izbore 2007. godine

pokazuje povratak na staro i izraženu pozitivnu korelaciju između odnosa ispitanika prema HSLS-u i drugim strankama ljevice i centra.

Iako podaci u *tablicama 1 i 2* ne zahvaćaju u potpunosti cijelo razdoblje nakon 1990. godine, pokazuju da ima osnove za pretpostavku da u Hrvatskoj od 1990. postoji neki oblik asimetrične blokovske podjele. Podaci o (ne)stabilnosti birača izneseni u *tablicama 1 i 2* mogu se objasniti kao posljedica povezanosti odnosa prema strankama koju vidimo u *tablici 3* koju karakterizira znatna bliskost u stavovima koje ispitanici imaju prema strankama centra i ljevice te suprotan odnos prema HDZ-u. Odgovor na pitanje u kojoj mjeri se opisane podjele među biračima temelje na vrijednosnim podjelama i simbolima i koliko odnos prema religiji, tradiciji te povijesti definira vrijednosne i simboličke podjele dat će empirijska analiza koja slijedi.

Empirijska analiza je ograničena na pet većih stranaka i to HDZ, SDP, HNS, HSLS i HSS. Ostale stranke su isključene ili zbog toga što se na ideološkom spektru nalaze na ekstremnim pozicijama pa se ne može očekivati da opisan mehanizam vrijedi kod njih, ili zbog toga što je njihova podrška regionalno ili etnički koncentrirana, što opet sugerira da su u formiranju veza ovih stranaka i njihovih birača prisutni nešto drukčiji mehanizmi od ovdje opisanih. Konačno, dio stranaka je izostavljen ili zbog toga što se relativno mali broj ispitanika izjasnio da će glasati za njih ili zbog toga što velik broj ispitanika nije odgovorio na pitanje o svom odnosu prema ovim strankama.

EMPIRIJSKA ANALIZA

Empirijska analiza temelji se na podacima iz anketnih istraživanja koja je proveo Fakultet političkih znanosti neposredno prije izbora 2000., 2003. i 2007. godine. Iako bi za potpun test modela stranačke mobilizacije potrebno u analizu uključiti i izbore iz 1990., 1992. i 1995. godine, ankete koje su provedene za navedene izbore ne sadržavaju varijable koje mjere odnos ispitanika prema svakoj od stranaka, što je osnovna zavisna varijabla u ovoj analizi.

Empirijski dio rada je usmjeren na analizu determinanti pozitivnog ili negativnog odnosa prema političkim strankama i ima za cilj utvrditi u kojoj mjeri odnos prema povijesti, simbolima i vrijednostima, te njihove strukturne determinante, odnosno obiteljska biografija i povezanost s crkvom, utječe na stav prema političkim strankama. U drugom koraku analize varijable koje mjere odnos prema svakoj od stranaka se koriste kao nezavisne varijable. Budući da mjere opći odnos prema stranci, te varijable se mogu uzeti kao mjera ukupne podrške stranci, odnosno zbroj utjecaja

svih varijabli koje definiraju funkciju korisnosti koja na kraju određuje vjerojatnost da će ispitanik glasati za stranku (Tillie 1995).

Zavisna varijabla mjeri odnos ispitanika prema svakoj od pet političkih stranaka obuhvaćenih ovom analizom; HDZ-u, SDP-u, HNS-u, HSS-u i HSLŠ-u. Od ispitanika je traženo da na skali od 1 do 5 odredi ima li pozitivan ili negativan odnos prema svakoj od stranaka, pri čemu niže vrijednosti negativan odnos, a više vrijednosti pokazuju pozitivan odnos. Sve varijable koje mjere odnos prema političkim strankama imaju distribuciju koja odgovara normalnoj distribuciji i imaju vrlo mali broj slučajeva gdje ova informacija nedostaje. Zbog karakteristika zavisnih varijabli u analizi se koristi OLS regresija.

Nezavisne varijable su indikatori vrijednosnih podjela koje uključuju odnos prema povijesti, odnosno prema Jugoslaviji i komunizmu, odnos prema položaju Srba u Hrvatskoj te odnos prema tradicionalnim vrijednostima i ulozi religije u društvu. Uz te varijable, u analizi se koriste i varijable koje mjere odnos ispitanika prema ulozi države u ekonomiji te varijable koje mjere društvenu osnovu vrijednosnih i simboličkih podjela, odnosno položaj obitelji u Drugom svjetskom ratu (koji je unogome odredio i položaj obitelji nakon rata) te učestalost odlaska u crkvu. Detaljniji opis zavisnih i nezavisnih varijabli nalazi se u dodatku. Iako učestalost odlazaka u crkvu u osnovi mjeri sadašnju povezanost s crkvom dok se koncept, kako je teorijski definiran, odnosi na povezanost s crkvom u doba socijalizacije ispitanika, ankete FPZ-a ne sadržavaju podatke koji pokazuju prijašnje ponašanje ispitanika i njegove obitelji. Stoga se u analizi koriste podaci koji se odnose na trenutačnu povezanost ispitanika s crkvom.

Ipak, može se pretpostaviti da ponašanje ispitanika i njihovih obitelji oblikovano tijekom duljeg razdoblja socijalizacije ima određenu stabilnost, koju ova varijabla mjeri sa zadovoljavajućom razinom pouzdanosti. S obzirom na to da je u međuvremenu, odnosno nakon 2000. godine, socijalna poželjnost javnog manifestiranja povezanosti s crkvom postala osjetno manje važna za društveni položaj pojedinca u usporedbi s devedesetima, realno je pretpostaviti da je kontaminiranost ove mjere efektima društvenih pritisaka znatno manja nego je to bila ranih devedesetih.

Varijabla koja mjeri odnos prema tradiciji i religijskim vrijednostima je indeks koji je formiran od četiriju varijabli koje su mjerene identičnom skalom a koje mjere stav ispitanika o društvenoj ulozi crkve, važnosti tradicije i poštovanja autoriteta te važnosti da svi građani društva prihvaćaju kršćanske moralne vrijednosti. U nedostatku izravnije mjere, kao varijabla koja mjeri odnos prema povijesti koristi se varijabla koja mjeri pozitivan ili negativan odnos ispitanika prema Josipu Brozu Titu mjerena skalom od 1 do 5, gdje niža vrijednost označava negativan odnos,

a viša vrijednost pozitivan odnos. Izbor te varijable temelji se na pretpostavci da je odnos prema Titu u velikoj mjeri povezan s odnosom prema komunizmu i Jugoslaviji, čiji je Tito bio najvažniji i najvidljiviji simbol.

Varijabla koja mjeri ispitanikov odnos prema ulozi države u ekonomiji jest indeks sastavljen od varijabli koji mjere ispitanikov stav prema ulozi države u izjednačavanju ekonomske pozicije građana te ulozi države u ekonomiji. Varijabla je kodirana tako da niže vrijednosti označavaju ekonomski lijevu poziciju, a više vrijednosti ekonomski desnu poziciju. Varijabla koja mjeri odnos ispitanika prema položaju Srba u Hrvatskoj sastoji se od četiriju kategorija koje rangiraju poziciju ispitanika od potpunog iseljenja Srba iz Hrvatske do potpune političke i kulturne autonomije. Preostale dvije varijable mjere položaj ispitanikove obitelji u Drugom svjetskom ratu, odnosno pripadnost vojnim formacijama NDH, neutralnost ili pripadnost partizanskom pokretu, te povezanost ispitanika s crkvom, odnosno učestalost odlazaka u crkvu.

Budući da ankete FPZ-a nisu koristile potpuno isti upitnik u anketama iz 2000., 2003. i 2007. godine, i da varijabla koja mjeri odnos prema Josipu Brozu Titu nije uključena u upitnik ankete provedene za izbore 2000. godine, model koji je korišten u analizi determinanti odnosa prema strankama 2000. godine ne uključuje tu varijablu. Druga razlika između modela jest u tome što varijabla koja mjeri učestalost odlazaka u crkvu također nije dostupna u podacima iz 2000. godine. Umjesto te varijable korištena je varijabla koja mjeri odnos pojedinca prema religiji. Korelacija između ovih dviju varijabli je 0.498 ($n=1143$, $p<0.001$) u anketi iz 2003. godine, te 0.574 ($n=1071$, $p<0.001$) u anketi iz 2007. godine, što ovu varijablu čini posve prihvatljivom zamjenom za varijablu koja mjeri učestalost odlazaka u crkvu.

Budući da je vrlo izgledno da su stavovi prema tradiciji i religiji te odnos prema povijesti umnogome određeni odnosom ispitanika i njegove obitelji prema crkvi ili položaju obitelji u Drugom svjetskom ratu, bilo bi korisno utvrditi u kojoj mjeri obiteljska biografija i bliskost s crkvom oblikuju ove stavove. Stoga je u analizi uključena i dodatna regresija koja ima za cilj utvrditi u kojoj mjeri obiteljska povijest i povezanosti s crkvom utječu na ove stavove.

Uz varijable koje mjere povezanost s crkvom i obiteljsku poziciju u Drugom svjetskom ratu, druga skupina regresija koristi još i varijable koje mjere stupanj obrazovanja i dob ispitanika. Budući da su dosadašnja istraživanja (Zakošek 1998, 2001; Čular i Zakošek 2004; Šiber 2001) pokazala da je utjecaj ostalih faktora koji oblikuju poziciju ispitanika u društvenoj strukturi na stavove ili biračko ponašanje relativno slab, model korišten u analizi ne uključuje dodatne varijable.

REZULTATI

Rezultati regresijske analize determinanti stavova ispitanika prema pet stranaka prkazani u *tablicama 4, 5 i 6* pokazuju da odnos prema vrijednostima i simbolima umnogome oblikuje odnos ispitanika prema strankama. Varijable koje mjere odnos ispitanika prema religiji i tradiciji te povijesti imaju statistički značajne efekte u svim trima vremenskim točkama obuhvaćenim analizom. U više slučajeva, pogotovo kad su u pitanju SDP i HDZ, koeficijenti pokazuje da ove varijable imaju i znatan supstantivan utjecaj. Varijable koje mjere odnos prema povijesti te ulozi religije i tradiciji u društvu mijenjaju se za vrijednost jedne standardne devijacije (u suprotnim smjerovima) kad se odnos prema SDP i HDZ mijenja od najniže do najviše vrijednosti u svim trima vremenskim točkama. Utjecaj ovih varijabli je tijekom vremena podjednako jak i stabilan.

Utjecaj varijable koje mjere lijevu ili desnu ekonomsku poziciju ispitanika pokazuje se u svim trima vremenskim točkama kao nebitan. Varijabla koja mjeri lijeve ili desne ekonomske stavove nije statistički značajna, a i njezin supstantivan efekt na odnos ispitanika prema strankama je izrazito mali.

Tablica 4. Determinante odnosa prema pet stranaka u izborima 2000 godine. U tablici su prikazani nestandardizirani B koeficijenti i standardne greške u zagradama.

	HDZ	HNS	HSS	HSLs	SDP
Konstanta	0.719* (0.336)	3.136*** (0.263)	2.428*** (0.256)	3.457*** (0.303)	3.933*** (0.363)
Odnos prema religiji i tradiciji	0.362*** (0.059)	0.049 (0.046)	0.146*** (0.045)	-0.026 (0.053)	-0.168*** (0.063)
Odnos prema ekonomiji	-0.130* (0.054)	0.002 (0.042)	0.003 (0.041)	0.050 (0.048)	0.044 (0.058)
Odnos prema položaju Srba u RH	-0.157* (0.077)	0.193*** (0.060)	0.165** (0.058)	0.134* (0.069)	0.361*** (0.083)
Odnos prema Jugoslaviji					
Bliskost crkvi	0.193*** (0.048)	-0.086* (0.038)	-0.002 (0.037)	-0.083* (0.043)	-0.128** (0.052)
Položaj obitelji u 2. svjetskom ratu	0.226*** (0.060)	-0.085* (0.047)	0.039 (0.045)	-0.050 (0.054)	-0.243*** (0.064)
R ²	0.218	0.042	0.024	0.022	0.134

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.10

Napomena: podaci korišteni u analizi su iz anketa FPZ-a provedenih za izbore 2000 godine.

Tablica 5. Determinante odnosa prema pet stranaka u izborima 2003 godine. U tablici su prikazani nestandardizirani B koeficijenti i standardne greške u zagradama.

	HDZ	HNS	HSS	HSLs	SDP
Konstanta	2.300** (0.286)	2.433*** (0.249)	2.076*** (0.232)	1.937*** (0.239)	2.338*** (0.253)
Odnos prema religiji i tradiciji	0.362*** (0.047)	-0.223*** (0.041)	0.037 (0.038)	0.119*** (0.039)	-0.196*** (0.041)
Odnos prema ekonomiji	-0.016 (0.053)	0.067 (0.046)	0.000 (0.043)	-0.031 (0.044)	0.001 (0.046)
Odnos prema položaju Srba u RH	-0.174*** (0.057)	0.243*** (0.049)	0.095** (0.046)	0.040 (0.047)	0.254*** (0.050)
Odnos prema Jugoslaviji	-0.282*** (0.035)	0.281*** (0.031)	0.196*** (0.028)	-0.04 (0.029)	0.360*** (0.031)
Bliskost crkvi	0.077*** (0.027)	-0.056** (0.024)	-0.009 (0.022)	0.057** (0.023)	-0.055** (0.024)
Položaj obitelji u 2. svjetskom ratu	0.164*** (0.057)	-0.064 (0.050)	0.047 (0.046)	0.191*** (0.048)	-0.176*** (0.05)
R ²	0.213	0.197	0.045	0.051	0.241

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.10

Napomena: podaci korišteni u analizi su iz anketa FPZ-a provedenih za izbore 2003 godine.**Tablica 6.** Determinante odnosa prema pet stranaka u izborima 2007 godine. U tablici su prikazani nestandardizirani B koeficijenti i standardne greške u zagradama.

	HDZ	HNS	HSS	HSLs	SDP
Konstanta	1.819*** (0.308)	2.729*** (0.246)	2.564*** (0.216)	2.494*** (0.226)	2.802*** (0.265)
Odnos prema religiji i tradiciji	0.462*** (0.046)	-0.110*** (0.037)	0.057* (0.032)	0.059* (0.034)	-0.201*** (0.039)
Odnos prema ekonomiji	0.044 (0.046)	0.000 (0.037)	0.018 (0.033)	0.020 (0.034)	-0.127*** (0.040)
Odnos prema položaju Srba u RH	-0.084 (0.060)	0.103** (0.048)	0.050 (0.042)	0.053 (0.044)	0.266*** (0.051)
Odnos prema Jugoslaviji	-0.215*** (0.034)	0.266*** (0.027)	0.125*** (0.024)	0.095*** (0.025)	0.366*** (0.029)
Bliskost crkvi	0.044* (0.024)	-0.043** (0.019)	-0.008 (0.017)	-0.010 (0.017)	-0.032 (0.020)
Položaj obitelji u 2. svjetskom ratu	0.059 (0.060)	-0.108** (0.048)	-0.030 (0.042)	-0.032 (0.044)	-0.096* (0.052)
R ²	0.218	0.177	0.032	0.017	0.285

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.10

Napomena: podaci korišteni u analizi su iz anketa FPZ-a provedenih za izbore 2007 godine.

Utjecaj varijabli koje mjere društvenu poziciju pojedinca, vezanu uz simboličko vrijednosne podjele pokazuje da povezanost s crkvom i obiteljska biografija imaju statistički i supstantivno značajne efekte u izborima 2000. godine i nešto manje 2003. godine, međutim njihov je efekt znatno manji nego na izborima 2007. godine. Razlika u snazi koeficijenata između analiza na podacima iz 2000., 2003. i 2007. godine dijelom je posljedica razlika u modelu koji u podacima iz 2003. i 2007. godine uključuje i varijablu koja mjeri odnos prema povijesti, a koja nije bila uključena u anketu za izbore 2000. godine. Budući da je utjecaj tih varijabli velikim dijelom posredovan kroz varijable koje mjere stavove i vrijednosti, korištenje obiju skupina varijabli dovodi do gubitka dijela eksplanatorne snage kad su varijable koje mjere stavove i vrijednosti uključene u model zajedno.

Koliko je opisani posredni utjecaj jak, možemo vidjeti iz rezultata regresijske analize koja ispituje utjecaj obiteljske biografije i bliskosti crkvi na stavove ispitanika prema religiji i tradiciji te povijesti prikazanim u *tablici 7*. Utjecaj varijable koja mjeri bliskost s crkvom i varijable koja mjeri položaj obitelji u Drugom svjetskom ratu imaju i statistički i supstantivno značajan utjecaj, s time da je utjecaj bliskosti s crkvom izraženiji u oblikovanju stavova prema religiji i tradiciji dok je utjecaj obiteljske biografije izraženiji kad je riječ o odnosu prema povijesti. Od ostalih varijabli, obrazovanje značajno utječe na formiranje liberalnijih stavova o ulozi religije i tradicije u društvu, dok koeficijent varijable koja mjeri dob pokazuje da su stariji ispitanici skloniji većoj ulozi tradicije i religije u društvu, iako treba reći da utjecaj te varijable slabi kroz vrijeme.

Tablica 7. Elementi društvene strukture koji oblikuju stav ispitanika prema tradiciji i religiji i prema povijesti. U tablici su prikazani nestandardizirani B koeficijenti i standardne greške u zagradama.

	2000	2003		2007	
	Odnos prema religiji i tradiciji	Odnos prema religiji i tradiciji	Odnos prema Jugoslaviji	Odnos prema religiji i tradiciji	Odnos prema Jugoslaviji
Konstanta	1.389 ^{***} (0.212)	2.936 ^{***} (0.158)	4.875 ^{***} (0.211)	2.445 ^{***} (0.151)	4.700 ^{***} (0.206)
Položaj obitelji u 2. svjetskom ratu	0.026 (0.039)	0.132 ^{***} (0.036)	-0.360 ^{***} (0.048)	0.160 ^{***} (0.039)	-0.413 ^{***} (0.054)
Bliskost crkvi	0.330 ^{***} (0.029)	0.198 ^{***} (0.016)	-0.093 ^{***} (0.022)	0.216 ^{***} (0.014)	-0.142 ^{***} (0.019)
Obrazovanje	0.007 (0.030)	-0.142 ^{***} (0.024)	-0.130 ^{***} (0.032)	-0.118 ^{***} (0.020)	-0.101 ^{***} (0.027)
Dob	0.075 ^{***} (0.021)	0.012 ^{***} (0.001)	0.004 [*] (0.002)	0.009 ^{***} (0.001)	0.008 ^{***} (0.002)
R ²	0.182	0.251	0.086	0.286	0.146

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.10

Napomena: podaci korišteni u analizi su iz anketa FPZ-a provedenih za izbore 2000, 2003 i 2007. godine

Međutim, uz znatnu stabilnost rezultata kad su posrijedi SDP i HDZ, vidljivo je da se tijekom vremena utjecaj pojedinih varijabli mijenja. U analizi odnosa prema ostalim strankama promjena važnosti pojedinih varijabli je još izraženija. Model korišten u analizi dosta jasno pokazuje koji činitelji oblikuju odnos ispitanika prema SDP-u i HDZ-u, i nešto manje HNS-u, međutim kad je riječ o drugim strankama model nije uvijek jednako uspješan.

Ako pogledamo koliko varijance objašnjavaju korištene varijable, vidimo da za izbore 2000. godine model dosta dobro objašnjava odnos prema HDZ-u, nešto slabije odnos prema SDP-u, a prilično slabo objašnjava koji činitelji oblikuju odnos prema HSS-u, HNS-u i HSLS-u (*tablica 4*). Već u izborima 2003. i 2007. godine, što može biti i posljedica promjene u specifikaciji, model gotovo jednako dobro objašnjava odnos prema SDP-u i HDZ-u, i tek nešto slabije odnos prema HNS-u. S druge strane, model prilično slabo objašnjava koji faktori oblikuju odnos prema HSS-u i HSLS-u (*tablice 5 i 6*). Ipak, može se zaključiti da promjene u snazi modela i pojedinih koeficijenata prilično vjerno pokazuju promjene pozicija koje se događaju na političkoj sceni, pogotovo kod stranaka centra, ali i promjenu koja se događa u ukupnoj važnosti pojedinih problema. Iako zbog male eksplanatorne snage modela ovaj nalaz ne treba previše naglašavati, vidljivo je da je utjecaj varijabli koje mjere odnos ispitanika prema ulozi religije i tradicije u društvu na odnos ispitanika prema HSLS-u postaje sličnijim utjecaju istih varijabli na odnos ispitanika prema HDZ-u pred izbore 2003. godine, kad su ove dvije stranke objavile namjeru da zajedno sudjeluju u koaliciji, i nakon gotovo dvije godine vrlo aktivnog sudjelovanja HSLS-a u opoziciji vladi Ivice Račana. Analiza pokazuje da nakon promjene pozicije HDZ-a za prvog mandata vlade Ive Sanadera utjecaj varijable koja mjeri odnos prema položaju srpske zajednice u Hrvatskoj više ne oblikuje značajno odnos ispitanika prema HDZ-u, i za razliku od 2000. godine, ova varijabla ima sve slabiju povezanost sa odnosom ispitanika prema ostale četiri stranke.

Nadalje, vidljivo je da između 2000. i 2007. godine odnos ispitanika prema SDP-u i HNS-u sve više postaje oblikovan istim činiteljima, dok je s druge strane utjecaj varijabli korištenih u analizi na odnos prema HSS-u i HSLS-u znatno nestabilniji i vremenom sličniji utjecaju tih varijabli na oblikovanje odnosa prema HDZ-u.

Iz rezultata analize može se zaključiti da vremenom asimetrični obrazac mobilizacije slabi. SDP i HNS se definiraju u očima ispitanika kao vrlo bliske stranke ljevice, HDZ ostaje na desnici, dok se HSS i HSLS smještaju u centar, između tih dvaju polova s kojima imaju sve manje zajedničkog. Relativno mala snaga modela u objašnjavanju odnosa prema HSS-u i HSLS-u u svim trima vremenskim točkama pokazuje da simbolička i vrijednosna pitanja zapravo i ne sudjeluju značajno u oblikovanju odnosa ispitanika prema ovim strankama, jednako je i s HNS-om u izborima 2000. godine.

ZAKLJUČAK

Početna pretpostavka ovog poglavlja je da među hrvatskim biračima postoji asimetrični obrazac mobilizacije gdje se na jednoj strani nalaze birači HDZ-a koji su uz stranku vezani jasnim vrijednosnim i simboličkim vezama i gdje je stranka sama simbol. S druge strane, stranke centra i ljevice ne mogu računati na ovakav tip povezanosti s biračima. Budući da se birači s ovim strankama poistovjećuju ponajprije preko bliskosti s vrijednosnom sustavom koju stranka zastupa, a ne zbog simboličkog značenja koje stranka ima. Zbog takvog oblika veza između stranaka i birača malo je vjerojatno da će birači HDZ-a napustiti stranku i promijeniti svoju biračku preferenciju te glasati za neku drugu stranku osim u ekstremnim uvjetima. S druge strane, budući da birači stranaka ljevice nemaju takav oblik veze sa strankom, vjerojatnost da će promijeniti stranačke preferencije od izbora do izbora je znatno veća u usporedbi s HDZ-om.

Empirijska analiza determinanti odnosa ispitanika prema strankama pokazuje da je bliskost birača sa strankama umnogome uvjetovana odnosom prema vrijednostima i simbolima, točnije prema ulozi tradicije i religije u društvu, odnosu prema srpskoj zajednici u Hrvatskoj te odnosu prema povijesti, odnosno Drugom svjetskom ratu i komunističkom režimu. Nadalje, analiza pokazuje da simboličke i vrijednosne podjele imaju svoje utemeljenje u društvenoj strukturi, i to uglavnom preko položaja obitelji u Drugom svjetskom ratu ili bliskosti s crkvom. Također, pokazuje se da su utjecaj faktora koji oblikuju odnos prema HDZ-u bitno razlikuje od faktora koji oblikuju odnos prema HNS-u i SDP-u, s jedne strane i HSS-u i HSLS-u s druge, koji s vremenom postaju sličniji HDZ-u.

Iako je za siguran zaključak o ulozi asimetrične mobilizacija lijevog i desnog bloka u oblikovanju političkih podjela u Hrvatskoj potrebna studija koja obuhvaća izbore iz 1992. i 1995. godine, analiza u ovom poglavlju pokazuje da među hrvatskim biračima uistinu postoje naznake postojanja asimetričnog obrasca mobilizacije, barem do izbora 2000 godine. Nakon 2003. godine asimetrični obrazac mobilizacije počinje slabiti. Razlozi za tu promjenu mogu se naći u postupnom približavanju stranaka i promjeni koalicijskih obrazaca, gdje stranke centra, a posebno HSS i HSLS postaju prihvatljivije biračima HDZ-a zbog ulaska u koaliciju s tom strankom i približavanja HDZ-u. S druge strane, HDZ postaje prihvatljiviji biračima centra zbog približavanja te stranke centrističkim pozicijama u nizu pitanja vezanih uz ljudska prava, demokraciju, položaj manjina i odnos prema povijesti. Na ljevici, kako odnos ispitanika prema HNS-u i SDP-u postaje sve bliskiji, ovaj proces dovodi do grupiranja podrške na ove dvije stranke i smanjivanja prostora za fluktuacije koje smo mogli primijetiti do izbora 2000. godine. Za očekivati je da će s ulaskom novih kohorti birača koji su

prošli svoju političku socijalizaciju u manje simbolički nabijenim vremenima i povećanjem važnosti pitanja vezanih uz ekonomske ishode i efikasnost politike, a i demokracije uopće u rješavanju tih pitanja, obrasci mobilizacije prikazani u ovom radu vidno oslabiti. Kad se opisana promjena dogodi, i ako postojeće stranke ne mobiliziraju nove generacije birača koristeći poruke koje odgovaraju na nove zahtjeve, veze između stranaka i birača i sam stranački sustav bi mogli doživjeti bitne promjene. ¶

LITERATURA

- Banac, Ivo, 1995: *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Duireux: Zagreb.
- Bilandžić, Dušan, 1999: *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing: Zagreb.
- Čular, Goran, 1999: Koncept lijevog i desnog u empirijskoj političkoj znanosti: značenje, razumijevanje, struktura, sadržaj, *Politička misao* (36) 1: 153-168.
- Čular, Goran, 2003: Stranačka identifikacija i podrška demokraciji u Hrvatskoj, *Politička misao* (40) 4: 3-24.
- Čular, Goran, Ivan Gregurić, 2007: How Cleavage Politics Survives despite Everything: The Case of Croatia, rad predstavljen na European Consortium of Political Research Joint Session of Workshops, Helsinki, 7-12 Svibnja 2007.
- Dalton, Russel, J., Steven Weldon, 2007: Partisanship and Party System Institutionalization, *Party Politics*, (13) 2: 179-196.
- Deegan Krause, Kevin, 2006: *Elected affinities: democracy and party competition in Slovakia and the Czech Republic*, Stanford University Press: Stanford.
- Ekiert, Gregorz, 1996: *The state against society: Political crises and their aftermath in east central Europe*, Princeton University Press: Princeton.
- Evans, Geoffrey, and Stephen Whitefield, 1998: The structuring of political cleavages in post-communist societies: the case of the Czech Republic and Slovakia, *Political Studies* (46) 1: 115-139.
- Fidumurc, Jan, 2000: Economics of voting in post-communist countries, *Electoral Studies* (19) 2-3: 199-217.
- FPZ 2000: *Podaci iz anketnog istraživanja provedenog u sklopu projekta Izbori i političke stranke u RH*, FPZ Zagreb.
- FPZ 2003: *Podaci iz anketnog istraživanja provedenog u sklopu projekta Izbori i političke stranke u RH*, FPZ Zagreb.

- FPZ 2007: *Podaci iz anketnog istraživanja provedenog u sklopu projekta Izbori i političke stranke u RH*, FPZ Zagreb.
- Gijsberts, Merove, Paul Nieuwebeerta, 2000: Class cleavages in party preferences in the new democracies in Eastern Europe, *European Societies* (4) 2: 397-430.
- Henjak, Andrija, 2005: Determinante ideološke samoidentifikacije hrvatskih birača u parlamentarnim izborima 2003. godine, *Politička misao* (42) 2: 81-110.
- Jasiewicz, Krzysztof, 2009: The past is never dead: identity, class and voting behavior in contemporary Poland, *East European Politics and Society* (23) 4: 491-508.
- Jou, Willy, 2010: Continuities and changes in left-right orientations in new democracies: The cases of Croatia and Slovenia, *Communist and Post-Communist Studies* (43) 1: 97-113.
- Kitschelt, Herbert, 1995: Formation of party cleavages in post-communist democracies, *Party Politics* (1) 4: 447-472.
- Kitschelt, Herbert, 2000: Linkages between citizens and politicians in democratic polities, *Comparative Political Studies*, (33) 6-7: 845-879.
- Kitschelt, Herbert, Radoslaw Markowski, Zdenka Mansfeldova, Gabor Toka, 1999: *Post-communist party system: competition, representation, and inter-party cooperation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Šiber, Ivan, 1997: Izborne orijentacije i ideologijski sukobi tijekom Drugoga svjetskog rata: značenje političke biografske obitelji, *Politička misao* (34) 2: 104-128.
- Šiber, Ivan, 1998: Povijesni i etnički rascjepi u hrvatskom društvu, u: Mirjana Kasapović, Ivan Šiber, and Nenad Zakošek, *Birači i demokracija: utjecaj ideoloških rascjepa na politički život*, Alinea: Zagreb, str. 51-94.
- Šiber, Ivan, 2001, Političko ponašanje birača u izborima 1990-2000, u: Kasapović, Mirjana (ur.), *Hrvatska politika 1990.-2000. Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj*, Fakultet političkih znanosti: Zagreb, str. 65-99.
- Tillie, Jean, 1995: *Party Utility and Voting Behavior*, University of Twente Publications: Twente.
- Tóka, Gábor, Andrija Henjak, 2007: Party systems and voting behaviour in the Visegrad countries 15 years after the transition, u: Pavel Šaradin and Eva Bradová (ur.), *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005-2006*: Palacky University Press: Olomouc, str. 210-244.

- Tucker, Joshua A., 2001: Economic conditions and the vote for incumbent parties in Russia, Poland, Hungary, Slovakia, and the Czech Republic, *Post-Soviet Affairs* (17): 309-331.
- Tworzecki, Hubert, 2002: *Learning to choose: electoral politics in East-Central Europe*, Stanford University Press: Stanford.
- Zakošek, Nenad, 1998: Ideološki rascjepi i stranačke preferencije hrvatskih birača, u: Mirjana Kasapović, Ivan Šiber, i Nenad Zakošek (ur.), *Birači i demokracija: utjecaj ideoloških rascjepa na politički život*, Alinea: Zagreb, str. 11-50
- Zakošek, Nenad, 2001: Struktura biračkog tijela i političke promjene u siječanjskim izborima 2000., u: Kasapović, Mirjana (ur.), *Hrvatska politika 1990-2000: Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj*, Fakultet političkih znanosti: Zagreb, str. 99-122.
- Zakošek, Nenad, Goran Čular, 2003: Ideological Cleavages and Party Preferences: The Case of Croatia, rad predstavljen na European Consortium of Political Research Joint Session of Workshops, Edinburgh, 28 Ožujak – 2 Travanj 2003.
- Zakošek, Nenad, Goran Čular, 2004: Croatia, u: Frank H. Aarebrot, Sten Berglund, and Joakim Ekman (ur.), *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, Edward Elgar: Northampton, str. 451-492.

DODATAK 1. OPIS VARIJABLI KORIŠTENIH U ANALIZI.

1. Varijabla koja mjeri odnos prema ulozi tradicije i religije u društvu mjerena je indeksom koji se sastoji od četiri varijable:

- a) Katolička crkva moralni je autoritet čiji bi stavovi trebali obvezivati sve građane.
- b) Nema društvenog napretka bez poštivanja autoriteta u obitelji, školi i državi.
- c) Treba se vratiti tradiciji i izvornim vrijednostima svog naroda.
- d) Hrvatskoj bi bilo bolje kad bi svi građani slijedili kršćanske moralne vrijednosti.

Sve varijable imaju identične skale od pet vrijednosti

1. uopće se ne slažem,
2. uglavnom se ne slažem,
3. i slažem se i ne slažem,
4. uglavnom se slažem,
5. posve se slažem

Indeks je formiran tako da je izračunata prosječna vrijednost svih varijabli za pojedinog ispitanika.

Cronbach alpha modela za 2007. je 0.654, za 2003. je 0.765, a za 2000. je 0.784.

2. Varijabla koja mjeri lijevu ili desnu ekonomsku poziciju ispitanika mjerena je indeksom koji se sastoji od dvije varijable:

- a) Država bi svim građanima trebala osigurati posao, stan i sredstva za osnovne životne potrebe.
- b) Gospodarstvo se može razvijati i napredovati samo ako je vođeno čvrstom rukom države.

Sve varijable imaju identične skale od pet vrijednosti

1. uopće se ne slažem,
2. uglavnom se ne slažem,
3. i slažem se i ne slažem,
4. uglavnom se slažem,
5. posve se slažem

Indeks je formiran tako da je izračunata prosječna vrijednost svih varijabli za pojedinog ispitanika.

Cronbach alpha modela za 2007. je 0.453, za 2003. je 0.384. 2000 Indeks se sastoji od dvije varijable koje mjere odnos države prema ekonomiji i Cronbach alpha takvog indeksa je 0.413.

3. Odnos prema položaju srpske zajednice u Hrvatskoj mjereno je varijablom koja traži ispitanikov odgovor na pitanje: Kakav bi položaj trebali imati Srbi koji danas žive u Hrvatskoj?

Izražen u četiri kategorije:

1. Dogovorom treba postići iseljavanje svih Srba u Srbiju.

2. Srbima treba zajamčiti temeljna ljudska prava kao hrvatskim građanima, ali bez posebnih prava za nacionalne manjine.
 3. Srbima treba priznati pravo na kulturnu autonomiju (upotrebu ćirilice i vlastite kulturne ustanove) u cijeloj Hrvatskoj.
 4. Uz pravo na kulturnu autonomiju Srbima treba priznati i pravo na teritorijalno-političku autonomiju na područjima gdje su većina.
- Ova varijabla je rekodirana tako da je numerička vrijednost pridodana pojedinim kodovima preokrenuta na slijedeći način (4=1) (3=2) (2=3) (1=4).

4. Odnos prema Jugoslaviji je mjereno je varijablom koja mjeri ispitanikov stav prema ulozi Josia Brozau povijesti.

Kako vrednujete pojedine povijesne ličnosti (Josip Broz) u suvremenoj hrvatskoj povijesti?

Varijabla je mjerena sa slijedećom skalom

1. izrazito pozitivno
 2. uglavnom pozitivno
 3. ni pozitivno ni negativno
 4. uglavnom negativno
 5. izrazito negativno
5. Položaj obitelji tijekom drugog svjetskog rata mjereno je varijablom koja od ispitanika traži da locira stranu svoje obitelji u drugom svjetskom ratu i uključuje slijedeće opcije odgovora.
 1. djelovala je u okviru antifašističkog, partizanskog pokreta
 2. djelovala je u ustaškim postrojbama NDH-a
 3. djelovala je u domobranskim postrojbama NDH-a
 4. djelovala je na više vojno-političkih strana
 5. bila je izvan sukobljenih strana

Varijabla je rekodirana u tri kategorije gdje je pripadnost NOB kodirana kao 1, neangažiranost ili pripadnost na više strana kao 2, a pripadnost NDH u bilo kojim obliku kao 3.

6. Bliskost s crkvom mjerena je varijablom koji pita ispitanika koliko često posjećuje crkvu i uključuje slijedeće opcije odgovora na skali od 1 do 7.
 1. nikada ili gotovo nikada
 2. možda jednom godišnje
 3. dva-tri puta godišnje, za važnijih vjerskih blagdana
 4. jednom u dva mjeseca
 5. jednom mjesečno
 6. jednom tjedno
 7. češće od jednom tjedno

Budući da ova varijabla nije bila dostupna u anketnim podacima iz 2000 godine, u analizi za 2000 godinu ova varijabla je zamijenjena varijablom koja mjeri odnos ispitanika prema religiji.

7. Dob ispitanika mjerena je varijablom koja pita ispitanika za njegovu dob u godinama. Budući da ova varijabla nije dostupna u podacima iz 2000, dob

za 2000 godinu je mjerena preko varijable koja grupira dob ispitanika u pet kategorija (18-28) (29-39) (40-50) (51-61) (52 i više).

8. Obrazovanje je mjereno varijablom koja od ispitanika traži da navede svoju školsku naobrazbu i uključuje slijedeće kategorije:

1. nezavršena osnovna škola
2. osnovna škola
3. zanat, VKV, trogodišnja strukovna škola
4. četverogodišnja srednja škola
5. viša škola
6. fakultet
7. magisterij, doktorat

9. Stranačka identifikacija je mjerena sa pet varijabli koji mjere ispitanikov odnos prema političkim strankama.

Kakav je Vaš stav prema navedenim političkim strankama?

- a) Hrvatska demokratska zajednica (HDZ)
- b) Hrvatska narodna stranka (HNS)
- c) Hrvatska seljačka stranka (HSS)
- d) Hrvatska stranka prava (HSP)
- e) Socijaldemokratska stranka Hrvatske (SDP)

Sve varijable su kodirane kao:

1. izrazito pozitivno
2. uglavnom pozitivno
3. ni pozitivno ni negativno
4. uglavnom negativno
5. izrazito negativno

DODATAK 2

DESKRIPTIVNA STATISTIKA VARIJABLI KORIŠTENIH U ANALIZI IZ 2000, 2003 I 2007 GODINE.

Tablica 2.1A

Deskriptivna statistika varijabli korištenih u analizi za izbore 2000 godine.

	N	Min	Max	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
Odnos prema religiji i tradiciji	1121	1.00	5.00	3.46	0.97
Odnos prema ekonomiji	1116	1.00	5.00	2.03	0.77
Bliškost crkvi	1120	1.00	5.00	3.95	1.03
Položaj Srba u Hrvatskoj	1105	1.00	4.00	2.04	0.59
Položaj obitelji u 2. sv. ratu	1110	1.00	3.00	2.03	0.68
Obrazovanje	1112	1.00	7.00	4.27	1.05
Dob	1109	1.00	5.00	2.74	1.40
Stav prema HDZ	1102	1.00	5.00	2.44	1.25
Stav prema HNS	1077	1.00	5.00	3.09	0.88
Stav prema HSS	1087	1.00	5.00	3.26	0.85
Stav prema HSLS	1092	1.00	5.00	3.33	1.00
Stav prema SDP	1095	1.00	5.00	3.24	1.24
Broj valjanih slučajeva	1030				

Tablica 2.2A

Deskriptivna statistika varijabli korištenih u analizi za izbore 2003 godine.

	N	Min	Max	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
Odnos prema religiji i tradiciji	1150	1.00	5.00	3.74	0.90
Odnos prema ekonomiji	1149	1.00	5.00	2.04	0.73
Položaj obitelji u 2. sv. ratu	1144	1.00	3.00	1.94	0.66
Odnos prema Jugoslaviji	1145	1.00	5.00	3.58	1.09
Položaj Srba u Hrvatskoj	1142	1	4	2.17	0.68
Bliškost crkvi	1147	1	5	2.66	1.47
Dob	1151	18	91	48.05	18.28
Obrazovanje	1152	1	7	4.03	1.01
Stav prema HDZ	1142	1	5	2.77	1.31
Stav prema HNS	1107	1	5	3.00	1.13
Stav prema HSS	1122	1	5	3.20	0.97
Stav prema HSLS	1112	1	5	2.79	1.00
Stav prema SDP	1135	1	5	2.96	1.18
Broj valjanih slučajeva	1054				

Tablica 2.3A

Deskriptivna statistika varijabli korištenih u analizi za izbore 2007 godine.

	N	Min	Max	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
Odnos prema religiji i tradiciji	1080	1.00	5.00	3.52	0.93
Odnos prema ekonomiji	1071	1.00	5.00	2.37	0.81
Položaj obitelji u 2. sv. ratu	1069	1.00	3.00	1.91	0.63
Odnos prema Jugoslaviji	1068	1	5	3.42	1.16
Položaj Srba u Hrvatskoj	1064	1	4	2.14	0.64
Bliskost crkvi	1075	1	7	3.59	1.79
Obrazovanje	1076	1	8	3.72	1.30
Dob	1080	18	84	47.51	17.44
Stav prema HDZ	1071	1	5	2.92	1.29
Stav prema HNS	1059	1	5	3.11	1.02
Stav prema HSS	1053	1	5	3.26	0.81
Stav prema HSLS	1041	1	5	3.09	0.84
Stav prema SDP	1060	1	5	3.32	1.15
Broj valjanih slučajeva	984				

Datum predaje teksta: 09. 01. 2011.

SUMMARY

The article analyses the reasons behind the establishment of the asymmetrical pattern of mobilization of party support in the Croatian party system after 1990. It aims to assess to what extent linkages between parties and voters affect the volatility of electoral support. The argument starts with an observation that electoral support for HDZ was very stable throughout the period after the 1990 elections, while the support for left and centre parties exhibited a high degree of volatility in each election since 1990. The article posits that the reasons behind this pattern of shifts in electoral support lies in the type of linkages between parties and voters based on symbols and values shaped over a longer period of time, which were mobilized in the party system in 1990s and established stable linkages between parties and voters, effectively preventing any transmission of support across party bloc lines. Reasons behind the formation of asymmetrical pattern of mobilization lie in the fact that HDZ voters identify with their party based on values and symbols linked with the party itself, while voters of left and centre parties identify more with values these parties represent, more or less effectively, than with the parties themselves. Empirical analysis of factors shaping party voter linkages finds that attitudes toward religion; history and traditional values are principal factors defining linkages between parties and voters. But at the same time, it appears that the character of these linkages is changing over time and that it depends on coalition patterns and shifts in messages of the party leadership.

KEY WORDS: party mobilisation, Croatian party system, Croatian elections, HDZ

